

УДК 338.242

Живко З.Б.*доктор економічних наук, професор,
завідувач кафедри менеджменту
Львівського державного університету внутрішніх справ***Вольних А.І.***студентка
Національного університету «Львівська політехніка»***Муж П.О.***аспірант кафедри обліку й аудиту
у видавничо-поліграфічному комплексі
Української академії друкарства*

КЛЮЧОВІ АСПЕКТИ ІДЕНТИФІКАЦІЇ ЗАГРОЗ ЕКОНОМІЧНІЙ БЕЗПЕЦІ ПІДПРИЄМСТВ

KEY ASPECTS OF THREATS IDENTIFICATION OF ENTERPRISES ECONOMIC SECURITY ENTERPRISES

АНОТАЦІЯ

У статті досліджено основні тенденції розвитку економіки України у докризовий та післякризовий періоди через перетин площин взаємозв'язку рівнів економічної безпеки держави і підприємства. На основі даних Державного комітету статистики України та власних результатів проведеного оцінювання рівня економічної безпеки авторами визначено сукупність ключових загроз, які впливають на рівень економічної безпеки підприємства та економіки загалом. Зроблено висновки щодо відповідності загальним закономірностям структурних зрушень української економіки. Авторами ідентифіковано ключові загрози економічній безпеці підприємства і держави.

Ключові слова: загрози, ідентифікація загроз, рівень економічної безпеки підприємства, рівень економічної безпеки держави, інструменти державного регулювання економічних процесів, тенденція постійного зниження питомої ваги товарів вітчизняного виробництва.

АННОТАЦИЯ

В статье исследованы основные тенденции развития экономики Украины в предкризисный и посткризисный периоды путем пересечения плоскостей взаимосвязи уровней экономической безопасности государства и предприятия. На основании данных Государственного комитета статистики Украины и результатов собственных исследований оценки уровня экономической безопасности авторами определена совокупность основных угроз, влияющих на уровень экономической безопасности предприятия и государства. Сделаны выводы относительно структурных изменений украинской экономики и идентифицированы ключевые угрозы экономической безопасности предприятия и государства.

Ключевые слова: угрозы, идентификация угроз, уровень экономической безопасности предприятия, уровень экономической безопасности государства, инструменты государственного регулирования экономических процессов, тенденция постоянного снижения удельного веса товаров отечественного производства.

ANNOTATION

Basic economic development tendencies of Ukraine before and after crisis period through planes crossing of intercommunication of levels of economic security of the state and enterprise are investigated in the article. On the basis of information of the State statistics committee of Ukraine and own results of the conducted evaluation of economic security level, authors found out the aggregation of key threats which influence on the level of enterprise economic security. In the management of enterprise economic security system, in accordance with setting of such system, a main place belongs to organization of the guided counteraction of external and internal environment threats. Authors made an attempt to

define the basic aspects of domestic enterprises economic security threats, which would enable to outline the general conditions of enterprises activity, guidelines and vectors of management of system economic security the in the future.

Keywords: threats, threats identification, enterprise economic security level, state economic security level, instruments of government control of economic processes, tendency of permanent decline of specific gravity of domestic production commodities.

Постановка проблеми. Сьогодні у вітчизняній науці доволі значними є напрацювання щодо інструментів управління економічною безпекою підприємства. Але недостатніми є дослідження іншого об'єкта управління – системи економічної безпеки підприємства, зокрема ключових загроз, які впливають на забезпечення підприємницької діяльності.

Ключовою умовою забезпечення національної безпеки будь-якої країни є високий рівень безпеки первинної ланки її економіки (суб'єктів господарської діяльності), тобто сукупності підприємств. З іншого боку, згідно зі ст. 17 Конституції України забезпечення економічної безпеки, у тому числі й суб'єктів господарської діяльності, є однією із основних функцій держави. Взаємозв'язок двох рівнів – економічної безпеки держави та безпеки кожного підприємства – є беззаперечним, а відтак, внаслідок складності трансформаційних процесів, які мають місце в нашій країні упродовж останніх двох десятиріч років, та унікальності ситуації, до якої складно застосувати напрацьовані в розвинутих країнах механізми управління, розв'язання проблеми забезпечення економічної безпеки на мікрорівні потребує особливої уваги і перш за все – науковців.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Віддаючи належне науковій та практичній значущості наявних напрацювань, варто сказати про вибірково-фрагментарний підхід до управління системою економічної безпеки підприємства, що вимагає певного доопрацювання.

Здійснюючи свою діяльність, кожне підприємство дотичне до виникнення низки загроз, які потрібно постійно і систематично діагностувати та попереджати. Сучасний менеджмент на перше місце висуває проблеми адаптованості до змін зовнішнього середовища, своєчасного визначення ризиків та загроз, їх локалізації і усунення. Як у науковій, так і в практичній підприємницькій діяльності використовуються напрацювання таких учених, як В. Алькема, З. Варналій, Т. Васильців, В. Геєць, В. Іванов, Т. Клебанова, Г. Козаченко, О. Ляшенко, О. Мельник, Ю. Погорелов та ін., однак досі недостатньо досліджені важливі питання забезпечення їх економічної безпеки, зокрема ідентифікація ключових аспектів загроз, які мають прямий вплив на вітчизняну економіку.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. В управлінні системою економічної безпеки підприємства відповідно до призначення такої системи головне місце належить організації керованої протидії загрозам зовнішнього та внутрішнього середовища. Виходячи з цього, у статті спробуємо визначити основні аспекти загроз економічній безпеці вітчизняних підприємств, що дасть змогу окреслити загальні умови їхньої діяльності, орієнтири та вектори управління системою економічної безпеки.

Формулювання цілей статті. Мета статті полягає в тому, щоб дослідити та проаналізувати основні аспекти ключових загроз економічній безпеці підприємства, їх вплив на економіку держави.

Виклад основного матеріалу дослідження. Використовуючи дані Державного комітету статистики України та наші власні результати проведеного оцінювання рівня економічної безпеки, ми визначили сукупність ключових загроз, які впливають на рівень економічної безпеки підприємства та економіки в цілому.

Рівень економічної безпеки будь-якого підприємства значною мірою залежить інтенсивності й сприятливості впливу зовнішнього середовища, тобто від умов ведення бізнесу, які у т.ч. створює держава. Прикро, але сьогодні у світовому рейтингу Doing Business Україна посідає 145 місце з-поміж 183 країн, відчутно

поступаючись за критерієм сприятливості ведення бізнесу всім країнам Центрально-Східної Європи (рис. 1).

На нашу думку, попри незадовільно низьке місце нашої країни стосовно цього важливого параметру, для удосконалення методичного забезпечення гарантування економічної безпеки підприємства доцільно ретельно розглянути та охарактеризувати вплив найбільш суттєвих чинників на формування вітчизняного бізнес-середовища, до числа яких необхідно віднести: 1) високий рівень реальної інфляції, значний дефіцит бюджету, негативне торговельне сальдо, залежність від кон'юнктури товарів на світових ринках та низька купівельна спроможність населення, що у сукупності створюють несприятливу ситуацію для розвитку бізнесу; 2) відсутність єдиної довгострокової стратегії розвитку та структурної перебудови національної економіки, яка б відповідала сучасним пріоритетам та уможливила зайняття прийнятної конкурентної позиції у світовому економічному просторі; 3) непрогнозована зміна та недосконалість нормативно-правового забезпечення процесу функціонування суб'єктів господарювання; 4) низька ефективність застосування інструментів державного регулювання економічних процесів; 5) безвідповідальність державних чинників за результати реалізації реформ; 6) відсутність ефективної системи контролю за забезпеченням виконання норм чинного законодавства; 7) незавершеність ринково спрямованих інституційних перетворень і нерозвиненість ринкової інфраструктури; 8) складність та нераціональність регуляторної системи, що виражається в обтяжливості дозвільних процедур, надмірній кількості документів, що подаються для отримання дозволів, недосконалості процедур нагляду і контролю та припинення господарської діяльності тощо.

В Україні кожен етап підприємницької діяльності (від реєстрації підприємства й укладання комерційних угод до ліквідації) супроводжується:

- значно більшими часовими витратами (у 2-4 рази) порівняно з розвиненими країнами та країнами-сусідами;

- значні часові витрати на організацію бізнесу. Майже за кожним показником легкості ведення бізнесу в Україні кількість процедур, необхідних для цього, перевищує показники розвинених країн і країн-сусідів у 2-3 рази. Саме цим пояснюється значне погіршення значень показників із реєстрації прав власності (з 160 до 164), ліквідації підприємств (з 145 до 150), а також стійкості рейтингу міжнародної торгівлі (139), підтримки виконання контрактів (43) і рівня оподаткування (181) [1];

- незахищеність прав власності. Зазначене ґрунтується на результатах оцінки цього критерію міжнародними аналітичними організаціями. Так, за оцінками Світового економічного форуму у 2009–2010 рр. за рівнем захисту

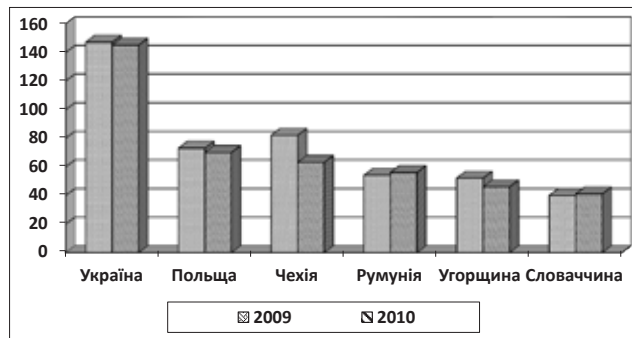

Рис. 1. Позиції України та країн ЦСЄ у рейтингу умов ведення бізнесу в 2010 р. [1]

прав власності, включаючи фінансові активи, Україна посідала 135 місце з-поміж 139 країн світу [2], поступаючись усім країнам Центрально-Східної Європи, зокрема за такими критеріями, як незалежність судів, довіра населення до судів, політична стабільність, корупція, захист права власності, захист прав інтелектуальної власності, авторських прав;

- неприпустимо високий рівень корупції, вибіркоче виконання норм законодавства, зловживання та протиправні дії чиновників різного рангу. Якщо ж знов звернутися до оцінки, яку дають цьому чиннику закордонні аналітики, то Україна знаходиться на 134 позиції Індексу сприйняття корупції поряд із такими країнами, як Азербайджан, Бангладеш, Гондурас, Нігерія, Філіппіни, Сьєрра-Леоне та Зімбабве [3];

- надмірне втручання в роботу підприємств державних контролюючих, регулюючих та правоохоронних органів. Як зазначає Н. Тумар, «з органами МВС, СБ України, податковою адміністрацією і прокуратурою нині українські підприємці пов'язують близько 50% усіх проблем по лінії економічної безпеки» [4]. При цьому, як зазначає автор, практика свідчить, що названі державні органи мають можливість і неупереджено (у межах чинного законодавства) втручатися в роботу підприємств у разі порушення ними правових норм.

Усі перелічені вище чинники негативно впливають на процес функціонування суб'єктів господарської діяльності та рівень їх економічної безпеки, формуючи несприятливий бізнес-клімат, який стримує розвиток перш за все середнього та малого підприємництва, який відіграє важливу соціально-економічну функцію забезпечення громадян країни робочими місцями та поглинання надлишків робочої сили, що вивільняється внаслідок структурних змін в економіці. Розвиток малого і середнього підприємництва – важливий індикатор ефективності ринкових перетворень і передумов прогресивних структурних зрушень у трансформаційних економіках.

Розглянемо лише окремі ключові аспекти стосовно ідентифікованих загроз для економічної безпеки підприємств:

- у сукупній пропозиції на внутрішньому ринку зберігається тенденція постійного зниження питомої ваги товарів вітчизняного виробництва, особливо товарів кінцевого споживання. Зокрема, у структурі оптового товарообігу питома вага продажу товарів вітчизняного виробництва зменшилася із 70% у 2005 р. до 63,6% у 2010 р., у структурі роздрібного товарообороту – із 70,5 до 64,3% відповідно;

- особливо стрімко зменшується частка вітчизняної непродовольчої продукції, у 2010 р. вона складала 61% в обсязі оптової торгівлі та 50% – в обсязі роздрібного товарообігу. За деякими групами товарів легкої промисловості, аудіо- та відеообладнанням, комп'ютерною та

обчислювальною технікою Україна забезпечує лише 4-6% потреб за рахунок власного виробництва. Водночас питома вага вітчизняних продовольчих товарів складає 75,1% у структурі оптової та 88,2% у структурі роздрібної торгівлі, маючи тенденцію до поступового зниження;

- упродовж 2007–2011 рр. відбулося скорочення кількості об'єктів інфраструктури підтримки малого підприємництва: бізнес-центрів (у 2010 р. порівняно з 2008 р. їхня кількість зменшилася на 27 одиниць, або 5,8%), лізингових компаній (на 30 од., або 3,8%), фондів підтримки підприємництва (на 34 од., або 12,2%), кредитних спілок (на 162 од., або 19,7%), страхових організацій (на 46 од., або 9,1%), інформаційно-консультативних установ (на 65 од., або 2%), аудиторських компаній (на 62 од., або 4%).

Усе вищезазначене засвідчує суттєвий вплив незадовільних умов ведення бізнесу на економічну безпеку вітчизняних підприємств і дозволяє ідентифікувати їх як першочергові загрози.

Вітчизняні та закордонні фахівці дотримуються думки, що українська економіка характеризується надто високим рівнем енергоємності ВВП. Цей показник в Україні, за оцінками компанії Enerdata, є одним із найвищих серед країн світу, зокрема у 3,8 рази вищим, ніж у країнах ЄС-27; у 3,2 рази – ніж у сусідній Польщі; у 1,4 рази – ніж у Росії. Враховуючи ці обставини, зростання світових цін на нафту, при збереженні тенденцій останніх років (2008–2011 рр.) до збільшення обсягів імпорту нафти, створює умови для низки негативних макроекономічних ефектів для України.

Підставою для такого твердження є те, що зростання зовнішніх цін на нафту спричинить їх збільшення на внутрішньому ринку та пропорційне збільшення цін на продукти нафтопереробки. За умов відсутності дієвого регулювання цін на продукти нафтопереробки, у певних галузях, зокрема у транспорті, сільському господарстві, харчовій промисловості та будівництві, які є найбільш залежними від цін на нафтопродукти, зросте собівартість виробництва продукції. З метою збереження рівня рентабельності підприємства з вагомою часткою нафти та нафтопродуктів у структурі витрат будуть вимушені підвищувати відпускні ціни, а внаслідок дії міжгалузевих зв'язків це може призвести до цілої низки негативних макроекономічних ефектів та ризиків.

Коливання цін на чорні метали порівняно із нафтою має неоднозначний вплив на економічну безпеку вітчизняних підприємств. При зростанні цін на цей товар буде мати покращення стану платіжного балансу та формування потенційних можливостей для зростання виробництва та доданої вартості у металургії. Це, у свою чергу, створить умови для сприятиме збільшенню податкових надходжень до бюджету, оплати праці та прибутковості галузі, нагромадження коштів на інвестиційні цілі.

Разом з тим варто очікувати певні негативні ефекти, які виникнуть внаслідок міжгалузевих зв'язків. Зростання зовнішніх цін на продукцію металургійної галузі спричинить їх збільшення на внутрішньому ринку. Як наслідок, у певних галузях, зокрема у машинобудуванні та будівництві, які є найбільшими споживачами металургійної продукції, зросте собівартість виробництва продукції. За таких умов або підприємства будуть вимушені підвищувати відпускні ціни, або їхня додана вартість зменшиться, що може призвести до зменшення оплати праці, надходжень до бюджету або згорання інвестиційної активності на цих підприємствах. Підвищення цін на підприємствах машинобудування та будівництва спричинить зростання індексу цін інвестицій в основний капітал, що гальмуватиме виконання інвестиційних планів на вітчизняних підприємствах.

Підсумовуючи, можна стверджувати, що явною загрозою для економічної безпеки вітчизняних підприємств є висока енергомісткість та матеріаломісткість виробництва. Це обумовлено низьким технологічним рівнем виробництва, високими цінами на сировину, матеріали, паливно-енергетичні ресурси, відсутністю ефективних заходів із ресурсозбереження, що частково спричинено пасивністю держави у питаннях стимулювання інноваційних процесів, залучення до вітчизняного виробництва передових енергозберігаючих технологій тощо.

Значна частина вітчизняних підприємств залишаються незадоволеними кількістю податків і порядком їх розрахунків, що не стимулює до активного розвитку та негативно впливає на рівень економічної безпеки. Так, за індексом сприятливості податкової системи, який розраховується на основі показників кількості платежів, часу, необхідного для сплати податків і загального розміру податків, Україна посідає 181 місце з-поміж 183 країн світу [5]. Система оподаткування характеризується надмірною кількістю процедур (135), що в 10 разів більше, ніж у розвинених країнах, і в 3,5 разу – ніж у країнах-сусідах.

Поруч із непомірним фіскальним навантаженням на діяльність підприємств, в Україні має місце необґрунтована диференціація податкової політики, яка провокує технологічну деградацію виробничого потенціалу. Загалом високе фіскальне навантаження на промисловість та низьке на фінансову діяльність і торгівлю впливає на міжгалузевий розподіл економічних ресурсів, насамперед капіталу, призводить до вимивання коштів із промислового виробництва на користь торговельно-фінансової сфери. Таким чином, промисловість, особливо її високо технологічний сегмент, позбавляються власних фінансових ресурсів, чим підіриваються можливості їх розширеного відтворення [6].

Серед галузей промисловості найбільше податкове навантаження покладено на харчову

промисловість (у 2009 р. вона забезпечила 31% усіх надходжень від сплати податків на прибуток та імпорт (у 2008 р. цей показник складав 21,3%), тоді як у вартісній структурі випуску частка галузі складала за підсумком року 8,8%. Машинобудування, формуючи 4,8% випуску продукції, сплатило 9,9% податків. Водночас найбільша галузь виробничої сфери – металургійне виробництво (7,9% у вартісній структурі випуску) – сплачувала лише 1,2% від загального обсягу податкових надходжень.

Недосконалість податкової системи, яка проявляється в надмірному фіскальному тиску на бізнес та хибність диференціації податкового навантаження на реальний сектор економіки, який, зокрема, гальмує розвиток високотехнологічного сектору економіки, на нашу думку, потрібно ідентифікувати як загрозу економічній безпеці підприємств.

Упродовж 2007–2011 рр. Найвищий рівень рентабельності операційної діяльності з поміж видів економічної діяльності мали сільське та лісове господарство й мисливство (19,0% у 2007 р. і 23,6% у 2011 р.), а найнижчий – надання комунальних послуг, діяльність у сфері культури та спорту (відповідно 2,6% та (-13,8%)). Динаміка загального рівня цього показника для промисловості характеризувалася зниженням у 2007–2009 рр.: у 2007-му – 5,8%, 2008-му – 4,9%, 2009-му – 1,8% та зростанням у 2010-му до 3,6% та у 2011-му – 4,7%. Серед видів промислової діяльності найвищий рівень мала добувна галузь (11,4% у 2007 р. і 17,3% у 2011 р.). Водночас низький рівень рентабельності мали машинобудування (4,3% і 8,6% відповідно), легка промисловість (0,7% та 4,0%), харчова промисловість (4,7% та 4,2%). Окремо потрібно ще раз підкреслити, що у 2010 р. – 42,7% та у 2011-му – 36,5% підприємств були збитковими.

Беручи до уваги сформовані та опрацьовані аналітичні матеріали, вважаємо за доцільне визначити як загрозу для економічної безпеки вітчизняних підприємств недостатньо високу ефективність їх господарської діяльності, що знаходить відображення у низькому рівні рентабельності та критично високій частці збиткових суб'єктів господарювання.

Важливим чинником, який впливає на рівень техніко-технологічної безпеки, а відтак і економічної безпеки загалом є стан основних засобів, ступінь зношеності яких невинно зростає: із 43,7% у 2000 р. до 60% у 2009 р.. Особливо різко збільшилося значення цього показника у 2008 р. – на 8,6 п. Найскладнішою є ситуація зі станом основних засобів у сфері транспорту та зв'язку (у 2009 р. ступінь зношеності складав 83,9%), у переробній промисловості (64,9%), виробництві й розподіленні електроенергії, газу та води (62,2%).

Розглянуте дозволяє дійти висновку, що загрозою для економічної безпеки підприємства є високий рівень зносу основних фондів, тех-

нологічна відсталість та низька ефективність використання амортизації.

Стосовно ж поставленого завдання щодо ідентифікації загроз для економічної безпеки, то до зроблених вище висновків, доцільно додати, що, відповідно до аналітичних даних американських експертів, близько 80% збитків матеріальним активам компанії завдає їх власний персонал. Тільки 20% спроб несанкціонованого проникнення в закриті мережі здійснюється ззовні, а решта – 80% випадків – спровоковані за участі персоналу компаній. Динаміка вартості зловживань, здійснених посадовими особами та працівниками американських компаній у 1980 р., становила 50 млрд дол. США, у 1990 р. – 250 млрд дол. США, у 1998 р. – 400 млрд дол. США, у 2002 р. – 600 млрд дол. США.

Аналогічна інформація щодо вітчизняних суб'єктів господарювання відсутня, але потрібно зважити, що низький рівень оплати праці та негативні тенденції щодо скорочення кількості найманих працівників не сприяють якісному виконанню обов'язків, у тому числі щодо забезпечення економічної безпеки.

Окремо потрібно наголосити на неприпустимо низькому рівні менеджменту на вітчизняних підприємствах, який і є однією із причин незадовільних результатів діяльності та низького рівня економічної безпеки. Звідси, на нашу думку, одну із загроз для економічної безпеки підприємств доцільно визначити як недостатньо високий якісний рівень, умотивованість та виконання властивих функцій у системі економічної безпеки персоналом підприємства.

Фінансово-економічна криза не тільки призвела до драматичних змін в обсягах промислового виробництва, але й відобразилася на його структурі. Ці зміни обумовлені дією об'єктивних зовнішніх чинників і внутрішніх суперечностей, що накопичилися в економіці [7]. Зокрема, спад обсягів виробництва у промисловості складав 5,4% у 2008 р. і 21,9% у 2009 р. При цьому найбільших втрат зазнала переробна промисловість, скорочення виробництва складало 6% та 26,5% відповідно. Найбільшого спаду зазнали галузі, орієнтовані на виробництво продукції виробничого та інвестиційного призначення: машинобудування, виробництво неметалевої мінеральної продукції, металургійне виробництво і виробництво готових металевих виробів, хімічна промисловість. Найбільш глибоким і затяжним виявився спад у машинобудуванні. Ця галузь промисловості, що є основним джерелом інноваційного розвитку і модернізації економіки, зазнала дуже глибокого падіння у 2009 р. – на 44,9%. Провідним джерелом спаду в машинобудуванні стало виробництво транспортних засобів та устаткування, яке скоротилося на понад 60%. Динаміка металургії та хімічної промисловості була майже синхронною із загальною промисловою динамікою, проте через свою вагомість

чорна металургія викликала понад третину загального спаду. Внаслідок цього відбулися суттєві зміни у структурі реалізованої промислової продукції. За період кризи різко знизилася питома вага металургійної продукції – з 26,2% до 19,6% і машинобудування – з 14% до 10,6%. Водночас суттєво зросла частка харчової промисловості – з 13,1% до 18,9% і виробництва і розподілу електроенергії, газу і води – з 13% до 19,0% [7]. Таким чином, фінансово-економічна криза різко прискорила темпи скорочення реального сектору економіки, особливо у сфері матеріального виробництва. Відновлення економічного зростання розпочалося у 2010 р. і тривало у 2011 р. насамперед завдяки зростанню зовнішнього попиту на продукцію експортоорієнтованих галузей, а також відновленню попиту (зростання доходів населення у 2010 р. складало 23,1% порівняно з 2009 р.) на продукцію галузей, орієнтованих на внутрішній ринок. Проте через стагнацію інвестиційних процесів посткризове відновлення зростання не супроводжувалося якісними змінами у виробництві ВДВ. Отже, підґрунтям цього відновлення не стали модернізація національної економіки і набуття нею сучасного рівня конкурентоспроможності [8].

Висновки. Як підсумок, можна стверджувати, що динаміка структури української економіки не відповідає загальним закономірностям структурних зрушень, що відбуваються у розвинених економіках світу на сучасному етапі й полягають у зростанні частки фінансових і бізнесових послуг, а також соціально орієнтованих видів економічної діяльності, випереджальному розвитку наукоємних, високотехнологічних галузей. Натомість в Україні сформувалася неефективна структура економіки з високою ресурсо- та енергоємністю виробництва, надмірним екстенсивним розвитком добувної промисловості, відсталістю агропромислового сектору, низьким рівнем інноваційного виробництва, відставанням розвитку інфраструктури, відриваністю фінансового сектору від реальної економіки, неефективним функціонуванням секторів, що забезпечують соціальний розвиток.

Визначена сукупність загроз економічній безпеці вітчизняних підприємств не враховує специфіки функціонування окремого підприємства, але по суті більшість із них властива вітчизняним підприємствам, а тому актуалізує важливість функціонування системи економічної безпеки вітчизняних підприємств, управління нею та потребує подальших досліджень.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Global Financial Integrity Program [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.gfintegrity.org/>.
2. The Influence of the economic crisis on the underground economy in Germany and the other OECD-countries in 2010: a (further) increase [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.econ.jku.at>.

3. Doing Business 2011: Making a Difference for Entrepreneurs / The World Bank, International Finance Corporation [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.doingbusiness.org>.
4. Тумар Н.Б. Экономическая безопасность предприятия / Н.Б. Тумар. – Харьков, 2006. – 346.
5. The Global Competitiveness Report 2010-2011. – Geneva : World Economic Forum, 2012. – P. 335 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.weforum.org/docs/WEF_GlobalCompetitivenessReport_2010-2011.pdf.
6. Corruption perceptions index 2010. – Berlin : Transparency International, 2011. – P. 5-8.
7. Жаліло Я.А. Структурні трансформації промисловості України в період фінансово-економічної кризи / Я.А. Жаліло, Д.С. Покришка // Вісник Інституту економіки та прогнозування. – 2010. – С. 30-36.
8. Модернізація України – наш стратегічний вибір: Щорічне Послання Президента України до Верховної Ради України. – К., 2011. – 269 с.